

Renmarkskommittén
N 2021:02

PM 7 – Anteckningar från möten med samebyarna

Innehåll

Samebyar i Västerbotten.....	2
Samebyar i södra Norrbotten	12
Samebyar i norra Norrbotten.....	21
Samebyar i Jämtland och Dalarna	28
Koncessionssamebyar	37

Samebyar i Västerbotten

Vid mötet var följande samebyar representerade: Ubmejä Tjeälddie sameby, Vilhelmina södra sameby, Vilhelmina norra sameby, Rans sameby, Vapsten sameby, Grans sameby och Malå sameby.

Kommitténs sekretariat uppfattade att deltagarna från de representerade samebyarna framförde bland annat följande.

Om hat och hot mot renskötare

Samebyarna upplever att deras verksamhet påverkas av en strukturell rasism som kan vara mer eller mindre påtaglig i olika delar av renskötselområdet. Flera ordförande och andra i samebyarna har utsatts för hot om våld mot sig och sina familjemedlemmar. Hoten ökade under en period efter att Girjasdomen meddelats. Uttryck som ”lappjävlarna” är en del av vardagspråket i vissa områden.

En del i detta är svårigheten att få någon fälld för brott mot renar. Polisutredningar om plågade och dödade renar leder nästan aldrig till åtal utan läggs ner, även när det finns tydliga utpekanden. Den signal detta ger är att sådana brott tolereras av rättsväsendet och att rättsväsendet inte skyddar rennäringen. Det ges flera exempel på detta. Bland annat beskrivs hur en deltagares renar jagades med skotrar och att polisutredningen, trots att deltagaren efter konfrontation kunde peka ut gärningsmännen, lades ner med hänvisning till bristande uppsåt. Något som motiverades med gärningsmännens påstående om att de tappat kontrollen över skotrarna. Ett påstående som ter sig fullständigt orimligt.

I en sådan situation sänds signalen att rättsväsendet inte är intresserat av att lagföra den här typen av brott. Lagstiftningen tappar då sin preventiva effekt eftersom folk uppfattar att de kan göra vad de vill. När samhället inte förmår skydda renskötande samer från hatbrott blir också frågan vem som ska stå för skyddet – är det upp till samerna själva att skydda sig, sina familjer och sina renar?

En annan sak som sticker i ögonen i sammanhanget är att ett jaktbrott prioriteras mycket högt och både utreds noga och tillåts ta stora polisiära resurser i anspråk. Detta samtidigt som brott mot renar – som både plågar det djur brottet riktas mot och dessutom rent faktiskt är riktat mot det

samiska folket – inte utreds alls. Grundproblemet är förmodligen att när en ren avsiktligt dödas så rubriceras gärningen som stöld eller skadegörelse.

Om rovdjurspolitiken

En annan viktig fråga rör rovdjurspolitiken. Om staten beviljar skydds jakt på ett rovdjur borde det vara statens ansvar att fälla rovdjuret, inte samebyns. I dag måste samebyn lägga resurser på att spåra och fälla ett rovdjur för vilket skydds jakt har beviljats. Samebyn har inte heller någon rätt att anlita en jägare för att fälla djuret, eftersom byn inte får upplåta jakträtt.

När det gäller ersättning för rovdjursskador så sker ingen indexering, utan den statliga ersättningen ligger på samma nivå som på 90-talet. Ersättningen tar inte heller hänsyn till den framtida avkastningen som en vaja kan ge.

Ytterligare ett problem i rovdjurshänseende handlar om att skogsbrukare ser ett behov av en reduktion av älgstammen för att skydda skogsbruket. Med en mindre älgstam minskar rovdjurens bytesdjur, vilket gör att de i stället går på ren. I praktiken tillgodoses alltså ett näringsintresse – skogsnäringen – delvis på samernas bekostnad genom att en för låg rovdjursersättning utgår från staten för rivna renar. Utöver den plåga rovdjursangreppen innebär för renen så subventionerar alltså staten skogsnäringen, delvis med skattebetalarnas pengar, delvis genom att rennäringen får bära ökade rovdjurskostnader på grund av för låg ersättning till samebyarna. Ska älgstammen minskas behöver rovdjursstammen minskas i motsvarande mån, annars måste rimligen en fullvärdig ersättning utgå och belasta skogsnäringen.

Även när det gäller ripbeståndet får jakten en påverkan på renskötseln. Tidigare var ripa järvens huvudsakliga föda. När ripbeståndet minskar går järv och örn i stället på renkalvar.

En annan sak som borde åtgärdas är att renskötarna inte får ha vapen med sig upp till fjället. Detta hindras i dagsläget av vapenlagstiftningen. Även terrängkörningslagen utgör ett hinder, genom förbud mot att medföra vapen på skoter. Följden är att skadade eller angripna djur inte omedelbart kan avlivas, vilket inte kan anses vara i linje med djurskyddslagstiftningen. Vapenlagstiftningen hindrar alltså samebyarna från att ta sitt lagstadgade djurskyddsansvar. Som renskötande same borde man ha rätt att bära

tjänstevapen för att snabbt och skonsamt kunna avliva skadade och angripna renar.

Om kommitténs uppdrag att utreda rättigheter för sameer utanför samebyarna

Som samebymedlem kan man jaga och fiska där familjen under generationer har jagat och fiskat. Rättigheten är kopplad till de marker man alltid använt, marker av stor betydelse i den samiska kulturen. Som samhällsmedborgare kan man dock lösa ut ett jaktkort och åka och jaga och fiska lite hur som helst. Jakten och fisket på de traditionella samiska områdena används också som ett lokalpolitiskt argument för att få folk att flytta till glesbygden.

När det gäller samebyarnas uppbyggnad och organisation finns inte behov av några grundläggande förändringar. Ska det tas ett sådant initiativ så ska det inte heller komma uppifrån, från staten. Ett sådant förfarande upplevs som att samebyarna återigen sätts under statligt förmynderi. Det gäller även reformförslag som kommer från Sametinget. Sametinget är ett statligt organ under regeringen som liknar lappfogden, om än med ett nytt ansikte.

Det ska noteras att samebyarnas problem inte är att få gehör för sina rättigheter i domstol. Det är i politiken det brister. Skepsisen är därför djup mot att politiker nu ska föreslå ändringar av samebyarnas struktur. Sådana förändringar får aldrig ske på bekostnad av befintliga rättighetsinnehavare. Det är samebyarna som har renskötselrätten och den åtföljande rätten att utöva jakt och fiske i dag. Dessa rättigheter får inte inskränkas eller urvattnas genom att man öppnar upp bymedlemskapet för alla möjliga personer. Renskötselrätten är redan i dag inskränkt från alla håll, genom exploateringar, turismnäring och så vidare. Öppnar man för fler att bedriva rennäring så kommer till slut ingen alls att kunna leva på renen. De som lever och verkar genom renskötseln måste ges förutsättningar för att utöva sin näring. Rättigheterna bygger på bruket av marken, som i sin tur bygger på renarnas bete och förflyttningar.

Oron är stor inför att staten ska begå samma misstag igen som vid 1928 års lag när man delade upp det samiska folket i renskötare och icke renskötare. Det finns en fruktan att de rättigheter som samebyarnas medlemmar har upparbetat och som nu erkänts genom Girjasdomen ska tas ifrån dem. Staten kan inte göra ogjort det den gjorde i 1928 års renbeteslag genom att nu överföra rättigheter till andra grupper.

Det är renen som är den största samiska kulturbäraren. Utan renen hade den samiska kulturen sedan länge varit hänvisad till museum. Nu vill politiker urholka de samiska rättigheter som renen har upparbetat genom att fördela dem mellan många fler som inte varit med på hela resan och som avsiktligt eller oavsiktligt förlorat sitt kulturarv. Vill man göra politisk avbön för misstag som har begåtts så finns möjlighet att göra det inom ramen för den sanningskommission som är på väg att tillsättas. I folkrättsligt hänseende består de samiska rättigheterna i språk, kultur och slöjd – det är rättigheter som är skilda från renskötselrätten, som är en civil rättighet.

Det är viktigt att ha med sig att rättssubjektet – den som upparbetat renskötselrätten – från samiskt håll snarare uppfattas som själva renen än som personerna i samebyn som följer renen. Möjligen är detta ett uttryck för en gammal samisk rättsuppfattning. I förarbetena till de äldre renbeteslagarna framkommer detta synsätt. En intressant sak med dessa äldre förarbeten är att även om de ibland kan uttrycka sig nedvärderande om samer så tillerkändes de dåvarande lappbyarna betydligt större inflytande i fråga om upplåtelse än vad dagens samebyar gör. Det är inte många andra egendomsrättigheter, om någon, som utvecklats åt det håller under de senaste 100 åren.

Sametinget är till sin struktur dömt att misslyckas. Vad Sametingets politiker än skulle utlova så kan de inte uppfylla sina löften, eftersom tinget ligger under en myndighet som styrs av regleringsbrev. Inom samebyarna är förtroendet för Sametinget lågt eller obefintligt. Det finns 2 500 renskötare men röstlängden för Sametinget består av 9 000 personer. Myndigheten representerar alltså inte renskötarna. Det gäller även de renägarvänliga partierna i Sametinget, som även de är beroende av röster för att få sitta kvar. Det minskar utrymmet för och viljan att våga fatta kontroversiella beslut.

Om intrång i rennäringen

Renens livsbetingelser ser likadana ut idag som för tusen år sedan. Renen är den grund som hela den samiska kulturen vilar på. Renskötarna har dock tvingats in i ett ekonomiskt system där lönsamhet och tillväxt är en förutsättning för fortlevnad. Så ser dock inte den samiska kulturen ut, utan den bygger på en cirkulär ekonomi som inte gör ingrepp i naturen. Den gröna omställningen med nya vindkraftparker, järnväg, system för att

framställa koldioxidfritt stål och utvinning av nya mineraler tär enormt på rennäringen.

Även den explosionsartade ökningen av den inhemska turismen i Västerbotten har påverkat renskötseln, med exempelvis hundspannsturism mitt i renarnas betesområden. Den direkta konsekvensen av det inhemska semestrandet i pandemins spår var att renhjordar trängdes ut från i vart fall en samebys område. Det blev till och med nödvändigt att använda helikopter för att lokalisera renhjorden och driva tillbaka den in på samebyns renbetesmarker. Att hyra in en helikopter innebär en mycket stor kostnad för en redan trängd näring. Vem ersätter den?

Om renskötseln ska kunna leva vidare måste den bygga på naturbete. Renarna kan inte matas med kraftfoder eller hö, då förlorar de förmågan att leta mat i naturen. Dessutom försämras kvaliteten på köttet avsevärt.

De samrådsprocesser som samebyarna har i samband med olika exploateringar är bra på det sättet att samebyn får veta vad som är på gång. Samråden kräver dock enorma resurser från samebyn i form av deltagande och skriftväxling med alla exploatörer. Detta är resurser som i dagsläget måste tas från byns kärnverksamhet – renskötseln.

Det krävs tid och kompetens för att till exempel sätta sig in i en miljökonsekvensbeskrivning. Den externa expertis, till exempel i form av jurister, som kan behöva anlitas är också kostsam. I de fall en sameby inte hinner delta fullt ut i ett samrådsförfarande vänds det också emot den, med argument som att byn själv inte sett skäl att bevaka sina rättigheter.

Den exploatör som vill ha tillstånd för sin verksamhet borde vara skyldig att ersätta byarna för de kostnader som byarna har för att delta vid samråden. Denna ersättning borde omfatta såväl reskostnader som nedlagd tid och juridisk expertis. Utan en sådan ersättning kommer det aldrig att bli fråga om ett jämlikt förfarande.

En rätt till ersättning vid samråd kan inte likställas med att ge medel till Sametinget för att företräda det samiska kollektivet. Sametinget kan inte samråda åt samebyarna, precis som en sameby inte kan samråda åt en annan sameby om de inte kommit överens om det. Rätten att företräda sig själv måste värnas.

Ytterligare ett problem med samråden är att samebyn behöver ha samråd med varje enskild exploatör, trots att flera av samråden rimligen borde ha kunnat samordnas. Ett sådant exempel rör Botniabanan, där varje deletapp har olika projektledare. Konsekvensen blir att samebyn behöver delta i samråd för varje etapp, bro och parkering som hör till bygget med alla de möten, utskick och förfrågningar som hör till varje enskilt samråd. Och projektledarna pratar inte med varandra. Men samebyn måste behandla alla möten, utskick och förfrågningar. Det tar enormt mycket energi och tid och samebyarna får inte en krona i ersättning. En annan del som borde kunnat samordnas handlar om när betesmark hamnar mellan den nya järnvägsdragningen och E4:an, med konsekvensen att betesmarken inte längre går att använda. I dessa situationer borde ansvariga för järnvägsdragningen och ansvariga för E4:an som ett första led prata med varandra för att därefter gemensamt samråda med berörd sameby. Ytterligare ett exempel rör när en samebys betesmarker sträcker sig över flera kommungränser. I dessa fall kan flera kommuner vilja ha samråd om sina respektive planprocesser.

Sammantaget rör det sig alltså om ett oerhört stort antal samråd per år. Bara som ett exempel hade en sameby 270 bygglovsärenden att se över under 2020. Och det gällde alltså endast bygglov, inte andra intrång.

Det borde finnas ett tak på hur många samråd en sameby ska behöva hantera på en viss tid. För många samebyar rör det sig i dagsläget nu om flera hundra ärenden per år som byn måste engagera sig i. En direkt konsekvens av att renskötaryrket innebär så mycket extraarbete för att skydda markerna är att ungdomar tvekar eller inte vill gå in i renskötseln. Det är alldeles för hög medelålder i samebyarna och det behövs ett generationsskifte, men ungdomarna vill inte ta över för de ser vilket slit det är. Ofta till ingen nytta. I allt väsentligt upplevs samråden som meningslösa eftersom utgången är bestämd på förhand; samebyn är alltid den tappande parten. Exploatörerna gör som de vill oavsett samrådet, eftersom renskötselrätten tycks bedömas som underordnad allt annat. Det finns ingen sameby som lämnat ett samråd och känt det som en seger.

I domstolsprocesser kan samebyarna få gehör, men detta ger inte avtryck i de beslutande myndigheternas praxis. Rennäringen värderas tydligen lågt, men en rödlistad art kan plötsligt stoppa ett stort och av samebyarna ifrågasatt avverkningsprojekt på nolltid. På motsvarande sätt kan ett

fågelskyddsområde under vissa för häckningen känsliga tider avlysas i förhållande till allemansrätten. Något som inte kan komma i fråga för renen, till exempel under kalvning. Rennäringen borde ha företrädesrätt i förhållande till andra intressen, och i brist på det i vart fall balans.

Även när samråd har skett landar det alltså ofta ändå i ett intrång. Vid intrång i andra näringar finns i förväg bestämda intrångsersättningar, till exempel skogsbruksnormen och jordbruksnormen. Någon motsvarande kompensation – i form av en ersättningsnorm eller på annat sätt – finns dock inte för renskötseln. Detta är ett stort problem som behöver åtgärdas.

Ibland framställs det som att samebyarna är emot all exploatering, men man måste komma ihåg att allt som finns bevarat av naturvärden finns tack vare samebyarna. Hade det inte varit för samebyarna hade hela Sápmi varit täckt av industrier. Att naturen får vara orörd är ett värde också för lokalbefolkningen. Det finns andra värden än arbetstillfällen under några års tid från en gruva, som sedan lämnar marken oåterkalleligt förstörd.

Erfarenheten av Sveaskog och de andra statliga bolagen som verkar i renskötselområdet är att dessa bedriver sina verksamheter i strid med Näringsdepartementets riktlinjer för hur de statliga bolagen ska hantera sakägare med respekt för mänskliga rättigheter. Staten borde genom ägarstyrning verka för att de statliga bolagen ska följa statens skyldighet att främja samisk kultur, liksom övriga internationella åtaganden enligt OECD och FN:s ”Guiding principles on business and human rights”.

Ett medlingsinstitut kan vara ett alternativ för att lösa olika intrångsfrågor, men i så fall måste medlarna ha mer att besluta om så att resultatet av medlingarna inte blir som vid exempelvis FCS-medlingarna – i de fallen kan skogsbolaget välja att gå vidare med sina ursprungliga planer oaktat vad medlarna föreslår, vilket inte borgar väl för medling som alternativ tvistlösningsmetod.

Om jakt och fiske

Jakten och fisket är en viktig del av renskötarens inkomst och utgör en del av renskötselrätten. Jakt och fiske både försörjer det egna hushållet och ger inkomster genom försäljning. Många samebymedlemmar jagar älg och säljer köttet. För samebyarnas del är det även av stor betydelse att kunna styra jakten dels så att den inte stör renarna, dels så att den mänskliga påverkan på

jakten och fisket inte blir så betydande. När det gäller störningen av renarna så handlar det både om hundar som driver ren och om skott och drev som skrämmer iväg och splittrar renhjorden.

Med egen upplåtelse över jakten och fisket skulle en del av upplåtelseintäkterna kunna avsättas till administration. Det finns också ett etablerat it-system för upplåtelser genom NatureIT som både länsstyrelsen och numera Girjas sameby använder, vilket innebär att administrationen inte behöver bli så stor. I Girjas byområde fungerar det bra, även med begränsningen av upplåtelseerna till boende i Norrbotten.

Upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen behöver inte omformuleras utan kan helt enkelt strykas. Samebyarna ska självklart ha rätt att upplåta all jakt och inte bara småviltsjakt – jakträtten är inte uppdelad på fauna.

När det gäller den nuvarande förvaltningen av upplåtelser så har Länsstyrelsen i Västerbottens län en ordning där de menar att de inte fattar några beslut om upplåtelser när jakt- och fiskekort säljs genom NatureIT. Det innebär att upplåtelseerna inte går att överklaga. Länsstyrelsen fattar bara beslut om avlysningar av områden som undantas från jakt. Det är en rättssäkerhetsbrist som inte borde få förekomma och har medfört en enorm rättsförskjutning. Tidigare fick samebyarna behandla jaktärenden på årsmöten, men i dag får de inte ens en lista på vilka som jagar i deras respektive byområde. Självklart ska samebyarna ha rätt att överklaga beslut om upplåtelser som angår dem.

När man försöker kommunicera till länsstyrelsen att jakten behöver avlysas inom ett visst område för att renarna vistas där kan detta visserligen accepteras i stunden. Redan några dagar senare återkommer dock tjänstemännen med förfrågan om samma område, vilket sedan upprepas vecka efter vecka. Utöver ytterligare en administrativ börda för samebyarna så visar det på en avsaknad av förståelse för renskötselns förutsättningar.

När det gäller bestämmelsen i 9 § rennäringslagen om att en sameby inte får driva annan ekonomisk verksamhet än renskötsel så kan upplåtelser av jakt och fiske inte ses som någon annan ekonomisk verksamhet.

Upplåtelseintäkterna är ju en intrångsersättning just för att renarna blir skrämda av jakten. Jakten och fisket är dessutom en del av renskötselrätten. Det kan också noteras att samebyarna före 1993 års småviltsjaktreform sålde

småviltsjakt. Då var det inte någon diskussion om detta. Det kan dessutom rent allmänt ifrågasättas om det förbud mot annan ekonomisk verksamhet än renskötsel som finns i 9 § borde vara kvar. Sådana förbud borde samebyarna själva få besluta om. Om detta råder dock inte enighet.

I fråga om den så kallade dubbelregistreringen så förekommer den också på statens mark. En markägare får till exempel jaga på sin egen mark. Han eller hon kan också jaga på samebyns mark, på Sveaskogs mark, i byaskogar och i allmänningsskogarna. Då är det svårt att förstå klagomål med innebörden att han eller hon inte får vara ifred på statens mark. Samebyarna har rätt att jaga på de dubbelregistrerade områdena och behöver dessutom tillräckligt stora jaktområden för att jakten ska räcka till bymedlemmarna. Jakten på den statliga marken upplåts i dagsläget till 90 procent till ortsbor på några byars område, och till 50 procent på andra byars. Detta visar på hur skönsmässigt upplåtelseerna sker i förhållande till prövningen enligt 32 § rennäringslagen av om upplåtelsen innebär avsevärd olägenhet för renskötseln.

Jakt- och fiskerättsutredningens underlag kan användas i kommitténs arbete. En del av kritiken mot jakt- och fiskerättsutredningens slutsatser bestod dock i att dessa inte baserades på en grundlig historisk genomgång av jakt- och fiskerättigheterna. En sådan borde därför göras som en del i den här utredningen, åtminstone tills de permanenta bestämmelserna ska tas fram i slutbetänkandet.

Om Samefonden

Fördelningen av ersättningen för upplåtelsen med en tredjedel till länsstyrelsen, en tredjedel till Samefonden och en tredjedel till samebyarna blir felriktad. Det är samebyarna som drabbas av skadan vid intrång, och intrångsersättningen borde därför i sin helhet gå dit. Det är i grunden tveksamt att avsätta medel som egentligen är en skadeståndsmässig intrångsreglering till något kollektivt. Rimligen borde staten avsätta medel till det kollektiva intresset på annat sätt. Den tredjedel som tas i anspråk av länsstyrelsen är också anmärkningsvärd. Vilka andra rättighetsinnehavarnas intrångsersättning får tas i anspråk av det allmänna för att finansiera myndighetsutövning? Endast för en sameby kan denna tredjedel uppgå till cirka 500 000 kr på ett år, vilket är en betydande summa för den enskilda samebyn. Länsstyrelsen redovisar dessutom inte hur medlen används. De skulle kunna användas för bevakning av jakten och fisket, men jakt- och fiskekortskontroller sker mycket sällan trots att sådana efterfrågats av

samebyarna. Detta signalerar till allmänheten att det är riskfritt att ge sig ut och jaga och fiska utan att ha löst kort för det.

Vill man främja det samiska kollektiva intresset kan man titta på andra internationella system för benefit sharing – fördelning av fördelar. Något system för avsättningar av gemensamma resurser till urfolksgruppen behövs.

Deltagarna vid mötet har fått ta del av anteckningarna och har getts möjlighet att komma med synpunkter på innehållet.

Samebyar i södra Norrbotten

Vid mötet var följande samebyar representerade: Luokta-Mávas sameby, Semisjaur-Njarg sameby, Ståkke sameby, Östra Kikkejaure sameby, Svaipa sameby, Baste čearru sameby, Mausjaur sameby, Slakka sameby, Jåhkågaska tjiellde sameby, Tuorpon sameby och Sirges sameby.

Kommitténs sekretariat uppfattade att deltagarna från de representerade samebyarna framförde bland annat följande.

Om upplägget för utredningen

Utredningens direktiv tycks bygga på en begränsning till frågor om jakt och fiske, när utgångspunkten i stället borde vara rätten till de samiska traditionella markerna. Flera samebyar reagerar mot att marken på deras område benämns som statligt ägd mark.

Det förutsätts att utredningen kommer att fullt ut tillämpa principerna om urminnes hävd på samma sätt som Högsta domstolen gjorde i Girjasdomen. Den historiska bakgrunden och bevismaterialet i Girjasområdet täcker ett mycket större område än Girjas byområde – förhållandena ser exakt likadana ut för alla samebyar i Jokkmokk och Gällivare.

Ytterligare ett problem med utredningsupplägget kan vara att delbetänkandet och den del som handlar om medlemskap i samebyarna hör ihop; de kommer oundvikligen att påverka varandra. Om man tänker sig att Sametinget till exempel kommer fram till att alla samer ska ha jakträtt så innebär det en stor inskränkning av bymedlemmarnas jakträtt – och i förlängningen av icke-samers möjlighet att jaga. Jakten är ju inte en oändlig resurs utan måste förvaltas med försiktighet. Det går knappast att hålla delbetänkandet separerat från Sametingets uppdrag på det vis som utredningens direktiv ger intryck av. Dessutom borde de marker som står under Sveaskogs disposition omfattas av delbetänkandet. Flera samebyar har huvuddelen av sina betesmarker på Sveaskogs mark.

Mycket stora aktörer vill in och exploatera i Sápmi och i synnerhet den gröna omställningen gör renbetesmarkerna eftertraktade. Utredningen – såväl sekretariat som ledamöter – kan antas bli utsatta för massiv lobbying från dessa intressen. Samebyarna har dock inga resurser att lägga på lobbyverksamhet, vilket skapar en risk för en ojämlig ställning i förhållande till utredningen.

Ett annat problem är att utredningsdirektiven fokuserar på rennärning. Rennäringen är visserligen en stor arbetsgivare – i Jokkmokk den näst största efter kommunen – men renskötseln är också en kultur. I direktiven borde man ha tydliggjort att samerna är ett urfolk vars kultur måste skyddas. Enbart som näring betraktat har rennäringen svårt att konkurrera: det är ju så små ekonomiska värden i den jämfört med andra näringar. Jämför det med norra Europas största vindkraftspark som nu etableras i Markbygden till exempel.

Kommittén borde göra studiebesök och komma ut och se skogen och renarna på plats. De borde se hur naturen och skogen utgör en arbetsplats. Och se de exploaterade områdena, till exempel åka genom vindkraftsparken Markbygden.

Jakt- och fiskerättsutredningen kom fram till många bra saker som borde kunna användas i kommitténs arbete.

Om hat och hot mot renskötare

Det finns en inbyggd rasism i hela renskötseområdet som är utmanande att hantera. En samebyordförande beskriver hot han utsattes för dagen efter att Högsta domstolen meddelade dom i Girjasålet. En annan beskriver hur vänner inte velat kännas vid honom mer efter domen. ”Ni får inte göra som de gjort i Girjas” är en vanlig kommentar, med meningen att inga andra byar bör göra samma anspråk som Girjas gällande.

Dagen efter att Girjasdomen meddelats sköts en ren i Girjas sameby. Även andra samebyar har problem med att aggressiva personer skjuter på renarna. Renen har ett svagt skydd. Hade en järv blivit skjuten hade NOA kommit med piketbussar och helikoptrar. Men skjutning av en ren rubriceras inte som jaktbrott, med konsekvensen att det knappt spelar någon roll om man skjuter eller plågar den. Att avsiktligt skada renar borde räknas som hatbrott. Den som begår dessa brott är inte ute efter renen som djur; ingen skadar en ren för att den är arg på själva djuret. Syftet är att skrämja renskötare, vilket om inte annat visas genom att de skjutna renarna lämnas kvar. En skadad ren har en direkt koppling till skadad samisk kultur och borde värderas högre än vilket djur som helst.

I Jokkmokk är rennäringen en större arbetsgivare än Vattenfall, större än skogsbruket. Ändå ses den inte som viktig. Majoritetssamhället verkar inte förstå att samebyarna faktiskt bidrar till samhället, att de bidrar till att upprätthålla samhällsservice. I Jokkmokk med omnejd finns dessutom många småskaliga samiska näringar som är betydelsefulla för orten.

Inställningen till samebyarna varierar i olika delar av Norrbotten. Flera samebyar upplever ingen konflikt alls med andra ortsbor, men det finns också flera deltagare som vid upprepade tillfällen har fått motta mordhot. När känslan är att sådana hot inte tas på allvar av rättsväsendet skapas en allmän acceptans för att det är okej att hota renskötare. Förr eller senare så kommer dock någon att gå från ord till handling. För att samebyarna ska accepteras i lokalsamhället är det avgörande att tongivande personer, till exempel kommunalråd eller näringslivets företrädare, tar tydlig ställning mot hatbrott mot samerna. Som det är nu kan kommunpolitiker, lokal media och lokala representanter för Svenska Jägareförbundet tvärtom uttala sig på ett sätt som spär på den redan hatiska stämningen mot såväl samebyarna som SSR.

Om intrång i rennäringen

De så kallade samråden är en väldigt omfattande del av alla samebyars dagliga administration. Myndigheter, kommuner, exploatörer och olika privata aktörer med alla möjliga projekt kräver samebyarnas tid och resurser. Tiden för samråd kan uppgå till 50–100 mötesdagar per år och sameby, men det varierar stort mellan samebyarna.

Det är positivt att samebyarna involveras, men det upplevs som att ett ojämnt förhållande råder mellan samebyarna och exploatörerna, med en haltande finansiering för samebyarna. Samebyarna inkluderas inte i processen. Baserat på vissa bolags välvilja kan samebyarna få till förändringar i planerade verksamheter. Samebyarna har dock ytterst sällan någon möjlighet att stoppa dem, och det gäller oavsett hur mycket den planerade verksamheten stör renskötseln. Vissa misslyckade samrådsförfaranden leder ibland till rättegångar som blir väldigt resurskrävande för samebyarna. Och hamnar man i domstol framstår utgången ofta som ett lotteri.

Det finns i dagsläget ingen lagstadgad rätt för samebyarna till ersättning för samråd eller för att skriva yttranden. De kan avtala om ersättning för att delta vid samråd. Många samebyar har känt sig tvingade att träffa avtal med

exploatörer. Dels för att det inte funnits resurser att driva en process mot exploateringen, dels för att det kan vara det enda sättet att i alla fall få någon form av kompensation. Man ska dock komma ihåg att en exploatering av renbetesmark aldrig någonsin är positiv för samebyarna: renbetesmarken är en tårta som det plockas bitar av så den blir mindre och mindre för varje intrång. Den intrångsersättning som exploatörerna betalar till samebyarna framstår som ett sätt för dem att köpa sig ur samrådsprocessen.

Att vissa samebyar ingår avtal med exploatörer, om till exempel pengar, en ny skoter eller foder till renarna, kan också få dominoeffekter. Har mark tagits från en by så går byns renar över på grannbyns mark, en by som inte tagit del av någon ersättning. Det här leder till att avtalsfrågan är känslig för samebyarna och att avtalen har en splittrande effekt bland renskötarna. Avtalen är hemligstämplade och man känner inte till vilka avtal som finns och som påverkar renskötseln i området.

Det finns i dagsläget ingen övergripande samordning för tillståndskrävande verksamheter. Med en sådan skulle effekterna av en eventuell exploatering lättare kunna bedömas. En övergripande samordning vid varje större exploatering – till exempel genom en samordnande myndighet – skulle alltså vara en stor fördel för samebyarnas verksamhet. Ett sådant samordningsansvar bör dock inte läggas på länsstyrelsen eller Sametinget.

Rent generellt skulle myndigheterna kunna göra mycket mer för att samverka. Ta en avverkning som exempel. Ett skogsbolag kan anmäla att det vill avverka på ett område. I ett sådant läge borde Skogsstyrelsen gå in och granska avverkningsanmälan. Det görs dock inte, vilket innebär att det alltid blir tillåtet att avverka. Samtidigt kan länsstyrelsen planera för att samma område ska bli reservat. Det här vet skogsbolaget om, men avverkningen genomförs ändå. Skogsstyrelsen låter alltså avverkningsanmälan passera utan att kontrollera med länsstyrelsen om det finns några planer på ett reservat. I praktiken innebär det att ansvaret för att bevaka länsstyrelsens intresse av att göra området till ett naturreservat läggs på samebyn. Det blir alltså samebyn som måste bevaka eventuella naturvårdsintressen. I stället borde Skogsstyrelsen rimligen till exempel kunna ha ett automatiserat datasystem som varnar för skyddsvärd skog och andra naturvårdsintressen.

En annan sak handlar om i vilket skede som samebyn kommer in. En exploatör kan till exempel ha gjort en miljökonsekvensbeskrivning utan att

prata med samebyn. Miljökonsekvensbeskrivningen skickas då till tillståndsmyndigheten som ger samebyn tillfälle att yttra sig. Samebyn måste då i praktiken göra en egen miljökonsekvensbeskrivning. En sådan är svår och kostsam att ta fram och ingen ersättning utgår till samebyn för nedlagt arbete. Det borde finnas krav på att samebyarna ska få vara med och påverka miljökonsekvensbeskrivningen från början och få ersättning för det.

En annan fråga rör rennäringslagens bestämmelse om att markanvändare inte får vidta åtgärder som innebär ”avsevärd olägenhet” för renskötseln (30 §). Med miljökonsekvensbeskrivningar som exempel så är det exploatören som avgör vad som är en avsevärd olägenhet för renskötseln, inte samebyn. De intrångsersättningar som i bästa fall utgår är också kaffepengar med tanke på vilka värden man tar i anspråk, mark som kanske blir förstörd för alltid.

Vad som är en ”avsevärd olägenhet” är inte heller definierat i lagen, vilket vållar tillämpningsproblem.

Inte heller ordet ”renskötsel” har någon definition, utan används på olika sätt i olika sammanhang. Viktigt att komma ihåg är att en renskötsel måste vara naturbetesbaserad. Det går inte att ersätta renbetesmarker med foder, vilket i dag blivit praxis både hos myndigheter och i domstol.

Dessutom är det inte tydligt i olika paragrafer i rennäringslagen vilken renskötsel som paragrafen avser att skydda. Är det renskötseln i hela Sverige eller den enskilda samebyns renskötsel? Det förekommer att intrånget bedöms gentemot renskötseln i stort. Om en förutsättning för att neka en tillståndskrävande verksamhet i varje enskilt fall ska vara att verksamheten hotar renskötseln i hela Sverige, då är renskötseln dömd att dö ut. Renskötseln är en privat verksamhet som bedrivs av enskilda individer.

Samma sak gäller miljöbalkens krav i 3 kap. 5 § om att rennäringen ska skyddas från påtagliga försämringar – bestämmelsen har inget syfte om den ska tillämpas på makronivå som att renskötseln i hela Sverige måste vara i fara för att den ska bli aktuell.

Det är viktigt att det finns en insikt om att markexploateringar för exempelvis energiframställning är förbrukande och tar bort naturresurser för alltid. Rennäringen däremot är cirkulär. Den har funnits i alla tider men stör inte naturen och skulle kunna leva kvar. Gruvbrytningen däremot är bara

hundra år gammal men syns från månen. Detta är inte unikt för Sverige utan så ser det ut i västvärlden när man i vinstsyfte roffar åt sig naturresurser.

När det gäller renskötselns relation till skogsbruket finns flera saker att lyfta fram särskilt. Det är ett stort problem att överenskommelser som träffades mellan samebyar och skogsbolag under 80- och 90-talen om att vissa skogar ska vara skyddade inte längre följs. I det hänseendet är regeringens ägardirektiv till Sveaskog om produktionsmål som ska uppfyllas ett stort problem eftersom produktionsmålen värderas högre än träffade överenskommelser. Ett samråd är inget värt om man inte sedan följer den överenskommelse som träffats vid samrådet.

Det ska också noteras att samråden inte är något som skogsbolagen enligt lag måste ha med samebyarna. Att samråd ändå hålls är i stället en följd av att bolagen är anslutna till det frivilliga och marknadsbaserade systemet med FSC-certifiering. Det är alltså marknadsmässiga skäl som ligger bakom samråden.

Även om FSC-certifieringen ligger ljusår före lagstiftningen är inte heller det något särskilt bra system. Man skulle kunna tro att det innefattar en miljömärkning, men i praktiken utgör certifieringen nog endast en checklista för skogsbolagen. Har man checkat av alla punkter så är det fritt fram att avverka. Och då spelar det i slutändan ingen roll om samebyn till följd av avverkningen inte längre har kvar något sammanhängande betesområde. Avverkningsanmälningarna kan inte ens överprövas i domstol, utan staten har överlåtit regleringen av skogsbruket till FSC-certifieringen. Det ska framhållas att det inte finns några andra sammanhang där det är tillåtet för en näringsidkare att orsaka direkt skada för andra näringsidkare utan att ge något tillbaka.

I dagsläget ligger sjuttio procent av Sveaskogs marker inom renskötselområdet. Trots detta agerar Sveaskog och andra statliga bolag genom avverkningarna på ett sätt som är direkt skadligt för rennäringen. När träd får stå blåser hänglav ner på marken så att renarna kan äta av den under vintern. Även en avverkning kan innebära att renarna kommer åt hänglav, men den tillgången till föda är bara tillfällig. Det tar nämligen många år innan hänglav växer på nyplanterad skog. I dagsläget planterar Sveaskog dessutom endast Contortatall, en invasiv art som är meningslös för renen. Skog röjs också för sent så att virket murknar, det markbereds och när avverkningar

sker lämnas skogsmaterial kvar så att även marklavsåterväxten störs eller helt förhindras.

Sveaskog och andra statliga bolag kan inte enbart ha som uppdrag att leverera maximal avkastning till staten. I synnerhet inte när deras verksamhet skadar andra näringar och miljön, och därigenom skadar framtida generationer. Staten borde i stället använda sin ägarstyrning för att de egna, helägda bolagen ska följa statens skyldighet att främja samisk kultur. Sveaskog skulle i det sammanhanget behöva ett kompletterande uppdrag om att skogsbruket måste bedrivas hållbart.

I Sveaskogs styrdokument finns i dagsläget ingenting om att renskötseln ska involveras eller att skogsbruket ska göra anpassningar till renskötseln. Det borde till exempel vara självklart för bolaget att acceptera när en sameby säger nej till ett kalhygge.

Samebyarna har fått rollen som naturens och ekosystemens väktare, av det enkla skälet att ingen annan tar den rollen. Renen blir indikator på om även andra arter fortfarande kan ta sig mellan kust och fjäll. Samebyarna ses som nejsägare, men det är i själva verket en skyddshandling att säga nej. Markerna behöver bevaras. Om inte samebyarna hade funnits så hade Sápmi vid det här laget varit ett industriområde. Och det ser likadant ut i andra urfolksområden i världen.

Samtidigt som Sverige som stat pratar om biologisk mångfald så gör statens bolag allt för att skapa monokulturer. Naturvårdsverket borde skydda miljön men gör det inte på ett sätt som krävs, och myndigheten saknar förståelse för rennäringens villkor. Naturvårdsverket har inte heller något att säga till om när det gäller skogsbruket i Sverige.

Om jakt och fiske

Man måste hålla isär jakt och fiske som sådant och jakt och fiske som ingår i renskötselrätten. Den rätt som ingår i renskötselrätten är en särskild rätt till jakt och fiske, som är begränsad till en del av renskötarens försörjning.

En grannlaga uppgift för utredningen är hur jakt- och fiskerätten ska hanteras i nationalparkerna. I flera av dessa har staten fråntagit samebyarna dessa rättigheter. Man kan dock på goda grunder ifrågasätta med vilken rätt. Genom att inskränka samebyarnas jakt- och fiskerättigheter i

nationalparkerna så har renskötselrätten rent faktiskt begränsats.

Fritidsintressena jakt och fiske verkar politiskt sett alltid väga tyngre än rennäringen. Detta trots att näringsintressen i andra sammanhang ges företräde framför nöjen.

Ett stort problem är dubbelregistreringen av älgjakt. Länsstyrelserna har tagit ställning för att samebyarna måste underordna sig Ortsbojaktlagens jakt, med hänvisning till säkerheten. Innebörden är att samebyarna måste fråga Ortsbojaktlagen om när de ska jaga. Ordningen borde vara den omvända. Ortsbojaktlagen som utövar sitt fritidsintresse borde jaga på renskötselns villkor och inte tvärtom.

När jakt bedrivs med hund inom renbetesområdena så skrämmer, jagar och biter jakthundar renar. En jakthund kan också snabbt skingra en renjord. Det spelar i det hänseendet ingen större roll om hunden kommer söderifrån eller inte. En hund är ett rovdjur och det enda sättet att lära en hund att sluta jaga ren är genom att den först, innan den kunnat vänjas av, jagar ren.

Om Samefonden

Samefonden har som intention att skydda intrång kopplade till den kollektiva renskötselrätten, eftersom ett intrång i ett område kan sägas skada hela renskötarkollektivet och inte bara den berörda samebyn. Samefonden är dock inte fri att disponera medlen för renskötselns räkning, utan är tvärtom väldigt styrd. Stora delar av fondens medel tycks också gå till olika anläggningar som staten har underhållsansvar för.

Dessutom används pengar från Samefonden för att finansiera kulturanslaget till Sametinget. Det är förstås viktigt att Sametingets budget till kultur inte minskar. Innebörden av den nuvarande ordningen är dock att samerna själva, genom sina intrångsersättningar, finansierar verksamhet som staten påstår sig ta ansvar för och finansiera.

Regering och riksdag har i otaliga sammanhang, även i anslutningsfördraget till EU, uttalat att man ska värna om renskötseln som traditionell näring. Men det finns för lite handling bakom de orden.

Egentligen borde Samefonden läggas ner. Staten får ta sitt underhållsansvar för de statliga anläggningarna och annat som i dag bekostas av fonden.

Intrångsersättningarna bör i stället gå till de berörda samebyarna. Frågan berördes delvis i betänkandet ”Underhållsansvaret för statens renskötsel­anläggningar”, SOU 2011:62.

Deltagarna vid mötet har fått ta del av anteckningarna och har getts möjlighet att komma med synpunkter på innehållet.

Samebyar i norra Norrbotten

Vid mötet var följande samebyar representerade: Girjas sameby, Gabna sameby, Vittangi sameby, Muonio sameby, Talma sameby, Könkämä sameby, Lainiovuoma sameby och Unna tjerusj sameby.

Kommitténs sekretariat uppfattade att deltagarna från de representerade samebyarna framförde bland annat följande.

Övergripande om utredningens uppdrag

Flera deltagare berör det förhållandet att man i direktiven benämner marken på deras område som statligt ägd mark trots att denna äganderätt är ifrågasatt. Även direktivens begränsning med innebörden att delbetänkandet inte kommer att omfatta mark som disponeras av de statliga bolagen betraktas som problematisk.

Det finns en oro för att detta blir ytterligare en statlig utredning som tar upp mycket tid från samebyarna, utan att i slutändan förändra något. Eller, än värre, att eventuella förslag från utredningens sida kommer att leda till försämrade förutsättningar för samebyarna. I det hänseendet uttrycks att bristen på politisk opinion i samerättsliga frågor är besvärande.

När det gäller utredningens uppdrag att se över terminologin i rennäringslagen är det viktigt att detta arbete görs noggrant, så att eventuella förändringar inte vilseleder eller innebär oavsiktliga värdeförskjutningar. Det kan vara positivt att använda ord på samiska, men det får inte ske för syns skull eller innebära att man fyller dessa ord med annat innehåll än det avsedda.

Om jakt och fiske

Frågan om upplåtelse av jakt är brådskande, då jakttrycket blir allt större. De statliga skogsbolagen drivs främst av ekonomiska intressen och kan därför ha incitament till att upplåta jakt till alltför många. Upplåtelseverkan verkar dessutom ofta ske till personer som inte har kunskap om renskötsel och vars hundar och skottrar orsakar stor skada för renskötseln.

Rätten att upplåta jakt och fiske handlar inte i första hand om ekonomi – i det hänseendet innebär administrationen i Girjas sameby att det knappt går jämnt ut. Kärnan i upplåtelseverkan är i stället samebyarnas möjligheter att värna naturresurserna och att freda renen. Jakten och fisket är en uttömlig

resurs som måste förvaltas på ett uthålligt sätt. Det talas mycket om rättigheter, men lika viktigt är att tala om skyldigheter mot naturen. Därtill finns naturligtvis den grundläggande principfrågan kring rätten till jakten och fisket.

Det landsomfattande beslutet att förlänga jaktsäsongen för älg till den 31 januari innebär att renskötseln störs än mer. Detta beslut handlar enbart om skogsnäringens intressen av att få ner antalet betesskador på skogen – älgköttet är knappast ätbart vid den tidpunkten på året. Även om Norrbotten hittills haft dispens ovan odlingsgränsen på grund av renskötseln så arbetar såväl de statliga skogsbolagen som jägarkåren numera för att den dispensen ska tas bort. Skogsbolagens och jägarkårens intressen tycks på detta sätt gå hand i hand.

När det gäller den bedömning som utredningen ska göra utifrån principerna i Girjasålet kan konstateras att den historiska bakgrunden och bevismaterialet i Girjasålet täcker ett mycket större område än Girjas byområde. Alla samebyar i norra Norrbotten delar samma huvudsakliga historia och kan åberopa samma bevisning som i Girjasålet.

Om erfarenheterna efter Girjasdomen

Erfarenheterna i Girjas efter Girjasdomen är att upplåtelse av småviltsjakt fungerar väl i samebyns regi. Samebyn upplåter jakt endast till dem som är folkbokförda i länet, vilket innebär att all utländsk jakt har upphört. Därmed har jakttrycket i området minskat kraftigt. Upplåtelse sker via NatureIT – samma system som länsstyrelserna använder – vilket administreras av några av samebyns mer it-kunniga medlemmar. Priserna har inte höjts annat än marginellt och intäkterna av upplåtelse och kostnaderna för administrationen innebär, som nämnts, i princip ett nollsummespel för samebyn.

Skulle uppgiften att också bevaka jakten läggas på samebyn kan en prishöjning krävas. Det är dock möjligt att man i framtiden kommer att kunna få ihop ekonomin bättre genom stordrift, om flera byar bygger upp en gemensam förvaltning. Samtal om ett sådant samarbete förs byarna emellan.

På sociala medier var stämningens läget efter domen förhöjt på vissa håll. Kärnan i reaktionerna tycks ha handlat om bestämmanderätten i sig – själva faktumet att samebyn ska få bestämma över jakten – snarare än den faktiska

inverkan på jakten. Det visades t.ex. i de mycket starka reaktioner som kom efter samebyns beslut att skjuta på ripjakten med två veckor. När ripjaktspremiären väl kom hade endast sju personer löst jaktkort. Särskilt många verkar alltså inte de facto ha berörts av beslutet, utan det handlar mer om principen i sig. Vid rationella överväganden inser många förmodligen att domen snarare har gynnat ortsbefolkningen i stort.

En sak som hade kunnat underlätta väsentligt rör själva överlämnandet av upplåtelseansvaret från länsstyrelsen till samebyn. Trots samebyns försök att redan före domen få till stånd en planering för det fall domen skulle utfalla till samebyns fördel, verkade det från länsstyrelsens sida inte ha funnits någon plan för överlämnandet. Detta resulterade i ett avbrott i upplåtelseerna under en månads tid, vilket förstås spädde på det förhöjda tonläget i sociala medier. För framtiden är det viktigt att eventuell övergång av hanteringen av jakt- och fiskeupplåtelser föregås av en sådan planering i god tid.

När det gäller samebyars rätt till egen jakt kan nämnas att det finns vissa olösta frågor när det gäller älgjakt i Sareks nationalpark. Eftersom de s.k. Sarekälgarna är av stort värde för staten har samebyarna inom området sagt sig vara beredda att avstå sin egen älgjakt där. Förhandlingar pågår dock om vilken ekonomisk ersättning som ska utgå till de byar som avstår jakten, samt om säkerställande att själva rätten till jakten inte försvagas för byarna till följd av avståendet.

Om intrång i rennärings och om samråd

När samebyars marker minskar på grund av exploatering ökar betetrycket på de marker som är kvar och det blir allt svårare att överleva som renskötare. Marken är flaskhalsen i renskötseln.

Odlingsgränsen är från början satt för att odlingar inte ska störa renskötseln. I dagsläget verkar dock diskussionerna utgå från det omvända – att renskötseln inte ska störa odlingarna. Det blir dock en felaktig premiss. I synnerhet när klimatförändringarna gör att förutsättningarna ändras är det viktigt att börja i rätt ände.

När det gäller avverkningen av skog innebär Svea skogs avverkningstakt stora problem för i princip samtliga samebyar. Produktionstakten minskar inte heller i takt med att den egna skogen avverkas, utan när den tar slut köps privat mark upp som också den avverkas.

Beträffande samebyarnas administrationsbörda så är de i dagsläget mycket tyngda av kontakter med alla exploatörer och andra aktörer som verkar inom deras respektive områden och av all administration som samråden med dessa ger upphov till. Som en illustration kan som exempel på områden för samråd och annan administration nämnas översiktsplaner, bygglov, upplåtelser av tomt/arrende, täktverksamhet, kraftledningar ovan och under jord, väginfrastruktur, skotertrafik, prospektering, vägplaner, järnvägsplaner, kabelledningar, Forsvarsmaktens verksamhet, radio- och telefonmaster, skogsavverkning, vandringsleder, helikopterturer, diverse tävlingar och event såsom t.ex. skidmaraton och hundspannstävlingar, rymdverksamhet, avlysningsärenden, skyddsjaktsärenden och inventeringsförfaranden. Sammantaget blir det alltså stor administration med inläsning, skriftväxling och deltagande vid möten. Den totala arbetsinsatsen är, milt uttryckt, betungande.

Trots allt detta arbete är också upplevelsen att samebyarna inte lyssnas på fullt ut i processen. I många fall saknas också tillit till den traditionella kunskap de besitter. Det händer dessutom att överenskommelser som uppnåtts vid samråden inte följs, vilket leder till att mycket tid och energi får läggas på överklaganden.

Det ska också påpekas att själva utgångspunkten för samråden till sin natur är ojämlig. Samebyn går in i samråden som den enda part som faktiskt har en tillgång att ge upp. Det innebär att den exploatör som vill nyttja marken har allt att vinna medan varje eftergift från samebyns sida innebär att mark som annars hade kunnat användas för bete förloras.

I vart fall bör samråden i stället vara en samverkan, där samebyarna blir hörda och har rätt att säga nej om så krävs för att skydda renskötseln. Den samiska kunskapen bör i det hänseendet värderas lika högt som annans kunskap. I dagsläget verkar man lyssna först när forskningen säger samma sak som förts fram av samebyarna, ett mönster som upprepas om och om igen. Samebyarna borde inte varje gång behöva föra bevisning om vad renen behöver, utan utgångspunkten borde vara att de betraktas som trovärdiga.

För en samverkan på lika villkor krävs också en rätt till ersättning för nedlagt arbete och för att vid behov anlita juridiskt stöd. I Norge finns exempel på att den norska staten har bekostat juridisk hjälp för samebyar. Motsvarande möjligheter borde finnas i Sverige.

I vissa fall sker överhuvudtaget inget samråd. Ett exempel är skogsexploateringar på marker som Sveaskog sålt av i mindre delar, där varje enskild del storleksmässigt hamnar under gränsen för när samrådsförfarande måste ske.

Som ett gott exempel på kommunala förfaranden kan Gällivare kommun nämnas. I kommunens översiktsplan beskrivs noga vilka negativa konsekvenser som planförslaget får för renskötarnas trygghet, hälsa och samiska identitet. Det återstår dock att se om dessa skrivningar kommer att ha någon betydelse i kommunens fortsatta beslutsfattande. Det är mycket bra att konsekvenserna tydligt skrivs ut på detta sätt, men det allra viktigaste är att hänsyn till dem tas i de faktiska besluten.

Särskilt om Muonio sameby

Muonio sameby togs ifrån sin status som skogssameby i samband med 1928 års renbeteslag. Samebyn betecknas i stället som koncessionssameby, trots att samebyn inte har några likheter med en koncessionssameby när det gäller organisation, renskötsel eller annat, utan till fullo fungerar som en skogssameby. Eftersom samebyn ligger nedanför odlingsgräns och lappmarksgräns erkänns i dagsläget inte att byn har de jakt- och fiskerättigheter som tillkommer övriga skogssamebyar. Dessutom har privata skogsbolag under de senaste åren bestämt sig för att inte längre ha samråd med Muonio sameby eftersom de inte har samråd med koncessionssamebyarna. Muonio sameby har på detta sätt hamnat utanför samebysystemet och nu på senare år även förlorat sin rätt till samråd, trots att skogssamisk renskötsel har bedrivits här sedan urminnes tider.

Om en eventuell förlikningsmekanism

Om utredningen ska omfatta en eventuell förlikningsmekanism, är det viktigt att man funderar på parternas ekonomiska förutsättningar – förutsättningarna måste vara lika för bägge parter. Ytterligare en viktig del är att renskötselkompetens behöver finns bland de dömande. Även på detta område kan rättsväsendet i Norge möjligen tjäna som exempel.

En trolig svårighet i sammanhanget är att förlikningsfrågorna i många fall kan komma att handla om oersättliga värden, om mark som inte kommer tillbaka. Rena ekonomiska värden är lättare att förlikas om.

Det bör beaktas att det traditionella siidasystemet fortfarande finns inom samebyarna, även om det inte syns i rennäringslagen. Siidasystemet är inte i första hand ett tvistlösningsystem, utan det samiska traditionella sättet att organisera sig. Med systemet följer dock mer eller mindre implicit rättsuppfattningar och etiska koder..

Om uppdraget att utreda rättigheter för samer utanför samebyarna

För samebyarna är rensköttsel inte enbart en näring, utan även en livsstil och kultur; ett mänskligt kopplat ekosystem. Varje samebymedlem vet vad det betyder att vara del av en renskötarkultur, men det är svårt att sätta ord på. Kulturen är starkt kopplad till marken och särskilda värden som man fått med sig hemifrån – inte till genetik. I debatten låter det ibland som att samebyar enbart är ekonomiska föreningar, men det finns djupa sociala band i byarna.

De civila rättigheter som följer med renskötelsen är samebymedlemmarnas egna och inte samebyns. Samebyn används dock för att förvalta dessa rättigheter. I den egenskapen är det viktigt att samebyarna har kvar sitt självbestämmande och sin integritet. Eventuella förändringar i samebyarnas inre organisation behöver komma inifrån.

Samebyarna är i högre grad än andra beroende av att kunna jaga och fiska för sin livsföring. Om rättigheter utökas till att gälla även samer utanför samebyarna kommer trycket på de redan knappa naturresurserna att öka än mer och det finns en stor risk för att tillräcklig hänsyn inte kommer att tas till renskötelsen. Som exempel skulle ett större antal fjällstugor sannolikt innebära fler besökare, även sådana som saknar erfarenhet av skoterkörningens inverkan på renskötelsen. Med ytterligare ökat tryck kan det i förlängningen innebära att det inte går att ha renar på samma fjäll.

När utredningen som jämförelse ska undersöka hur förvaltning och organisation är uppbyggd i andra länder, är det viktigt att utredningen känner till relevant historik. Historiskt sett har livsstilen inom hela det samiska området varit nomadisk – renskötarna flyttar efter renarna – och pastoral – renen lever på det bete som markerna har. Sedan har de olika staterna lagt på sina olika förvaltningssystem. Den reglering av renskötelsen som då skett har tagit mer eller mindre (oftast mindre) hänsyn till det samiska traditionella sättet att organisera och bedriva rensköttsel. Exempelvis kallas systemet i Norge alltjämt för ett siidasystem, men det är så förändrat i förhållande till

det ursprungliga samiska siidasystemet att det kan ifrågasättas om det alls tar avstamp i den samiska traditionen.

Utöver en jämförelse med de övriga nordiska länderna kan det också vara relevant att se till förhållandena i Ryssland, ett land som i mindre grad detaljstyr renskötseln. Dock pågår arbetsprocesser för att ta fram en rysk renskötsellagstiftning, där tendensen verkar vara att man blickar mot de nordiska länderna som föredöme.

Övrigt

Flera deltagare kan berätta om händelser då renar plågats eller skadats utan att det lett till någon påföljd, eller ens åtal. Upplevelsen är att sådana brott inte tas på allvar och att polisutredningar läggs ned, trots att utredning och bevisning finns. När en ren körs på för polisen vanligtvis endast in händelsen som en trafikhändelse i statistiken. En berättelse rör en händelse påsken 2021 då en ren blev påkörd av en skoterförare och fick svåra skador. När samebyn ringde polisen betraktades händelsen i vanlig ordning som en trafikhändelse och ingen polisiär resurs fanns att tillgå. Efter upprepade samtal från samebyn kom till sist polis till platsen och rubriceringen av anmält brott ändrades, vilket ledde till att ärendet nu ligger hos åklagaren. Det upplevs som väldigt ovanligt att ett ärende når så långt.

Deltagarna vid mötet har fått ta del av anteckningarna och har getts möjlighet att komma med synpunkter på innehållet.

Samebyar i Jämtland och Dalarna

Vid mötet var följande samebyar representerade: Idre nya sameby, Ohredahke sameby, Njaarke sameby, Jijnjevaerie sameby, Jovnevaerie sameby, Raedtievaerie sameby, Ruvhten Sijte sameby, Handölsdalens sameby, Mittådalens sameby, Tåssåssens sameby, Kalls sameby och Voernese sameby.

Kommitténs sekretariat uppfattade att deltagarna från de representerade samebyarna framförde bland annat följande.

Om upplägget för utredningen

Utredningen borde inledas med en rättslig analys av urfolksrätten. Den internationella urfolksrätten kan anses täcka ett bredare fält än vad som följer av Sveriges folkrättsliga förpliktelser och överenskommelser som direktiven hänvisar till. Flera samebyar känner en stark oro inför att politiker ska fatta beslut i frågor som rör deras rättigheter – det finns helt enkelt ingen politisk majoritet som stödjer samernas frågor. Den svenska lagen grundas i majoritetsbeslut – majoritetens önskemål kränker minoritetens rättigheter. Vistelserätten som gemene man i Sverige tycker sig ha på all mark, och då särskilt mark under statens disposition, kommer en politisk majoritet aldrig att ifrågasätta.

Även om utredningen säger sig arbeta oberoende så grundar den sitt oberoende i svensk lagstiftning, för vilken samebyarnas förtroende brister. Avsaknaden av egenmakt är påtaglig; man sätts helt i händerna på en utredning som dessutom i sin tur ska redovisa förslag för en politisk majoritet som man vet inte tillerkänner samiska rättigheter något värde. Det är helt upp till politikerna att slänga utredningens betänkande i papperskorgen eller att bara plocka valda bitar för att kunna hävda att ordningen är återställd.

Det finns dessutom en oro för att utredningen ska dela upp samebyarna i ett A- och B-lag, där vissa tillerkänns starkare rättigheter än andra. En sådan ordning skulle vara förödande för renskötseln och återigen vara ett sätt för staten att så split bland samerna. Någon sameby framförde dock att olika samebyar rent faktiskt kan ha olika starka rättigheter till markerna och att det är viktigt att den saken kommer fram.

Om rovdjurspolitik

Som djurägare är man satt att sköta sina djur och man måste se till att de har det bra – det är en skyldighet enligt djurskyddslagstiftningen. Samtidigt tillåts ofta att rovdjur får jaga renarna och störa deras betesro. Att skjuta ett rovdjur som går till direkt angrepp mot ens renar är inte tillåtet, utan man ska först gå hem för att göra en ansökan om skydds jakt. Det gör en väldigt bakbunden som djurägare – man är enligt lag satt att vårda sina djur men får inte lov att göra det.

Ett stort problem är rovdjursersättningen. Toleransnivåerna om tio procent för förluster på grund av rovdjursangrepp följs inte, och rovdjursersättningen är inte indexerad utan har legat kvar på samma nivå sedan år 1996.

Om hat och hot mot renskötare

En parallell kan dras mellan rennäringslagen och kvinnofridslagstiftningen. Attityden bland dem som ska lagföra, åtala och döma har tagit lång tid att ändra i kvinnofridsfrågor. Återkommande straffskärpningar har krävts för att komma framåt. På motsvarande sätt så finns det redan i dagens lagtext paragrafer om att renens betesro måste skyddas. De tillämpas dock inte på ett sätt som når det mål som satts upp i lagtexten.

I mångt och mycket handlar det om attityder ute i samhället. Det handlar också om mediernas rapportering. Det finns många exempel på att lokala medier, även public service, rakt av verkar köpa jaktlobbyns problembeskrivningar. Ett sådant exempel handlar om rapportering från helikopter där en reporter, tillsammans med och på initiativ från Svenska Jägareförbundet räknade renar i syfte att misstänkliggöra samebyarnas avlysningsbegäranden. I stället skulle man kunna fråga sig varför en sameby skulle begära avlysning av småviltsjakt om det inte behövdes för renarnas skull. Samebyn får ju trots allt intrångsersättning för jaktupplåtelse. Samebyarna begär inte avlysning av illvilja. Tvärtom öppnas avlysningsområden upp så fort det är möjligt, för då tjänar samebyn pengar.

Vissa deltagare beskriver ett hårdare samhällsklimat efter Girjasdomen. Andra har inte märkt av något sådant.

Om intrång i rennärigen

Hos länsstyrelsen görs i dagsläget bedömningar av störningar i renskötselrätten utan att det inom myndigheten finns tillräcklig kunskap om renskötselns förutsättningar. Detta kan jämföras med exempelvis provningar som rör vatten och fiskevård där tjänstemännen antingen är särskilt utbildade i sitt ämne eller har omfattande erfarenhet. Intrången i renskötseln kan dock läggas på vem som helst att besluta om och utfallen blir också väldigt personberoende.

Kanske borde länsstyrelsen över huvud taget inte pröva upplåtelsefrågor. Det vore bättre om det i första hand förvaltas av samebyarna. Samebyarna borde i varje fall ha ökade möjligheter att påverka jakten och vissa organiserade verksamheter som stör renskötseln, som till exempel guidade turer, kitesurfning och annat. Med en möjlighet att styra sådant som relativt enkelt *kan* styras skulle utrymmet för att acceptera annat också bli större.

Ska en statlig myndighet alls vara inblandad så borde frågorna hanteras av en renodlad rennäringsmyndighet, helt friställd från politiken. Något liknande har funnits i Norge och man skulle i så fall kunna rekrytera kompetens från Sametinget, Skogsstyrelsen etcetera. Det är inte rättssäkert att kvaliteten på besluten är beroende av vilken länsstyrelse som beslutar, vilken länspolicy som gäller och vilken tjänsteman som beslutar.

Ska man ändå förhålla sig till det nuvarande systemet så borde det i vart fall finnas en samordning inom länsstyrelsen, så att inte begäranden om remissvar kommer från olika enheter i samma fråga. På vissa känsliga marker i det egna byområdet behöver samebyarna också ha vetorätt mot fler intrång. Det finns helt enkelt inte utrymme för fler intrång.

I Jämtland finns hur mycket turism som helst och stora hundträningsområden går rakt genom renskötarföretagens kärnområden. Det är anmärkningsvärt att fritidsintressen tycks väga tyngre än renskötarens renskötselrätt på åretruntmarkerna. Vid intrång i form av turism meddelar länsstyrelsen dessutom inte några överklagbara beslut eftersom de väljer att hänvisa till allemansrätten. Detta har sin grund i det så kallade Forsränningsmålet, NJA 1996 s. 495, i vilket Högsta domstolen konstaterade att även kommersiell verksamhet ingår i allemansrätten. Efter det ändrade länsstyrelsen sin policy, och alltsedan dess förefaller det som att allemansrätten får trumfa rennärigen.

Vissa samebyar har mycket stora aktörer inom sina områden. Det gäller till exempel Åre, där Skistar finns. Kommunikationen med bolaget fungerar inte bra utan handlar mer om att samebyn informeras om vad bolaget planerar att göra. Ingen hänsyn tas till renskötseln. Det senaste är att Skistar planerar för utbyggnad med mellan 7 000 och 11 000 bäddar som ska förläggas på privat mark inom samebyns vinterbetesmarker. Vinstmaximeringen ges företräde framför allt och det finns inget sätt att hindra planerna.

Ett annat exempel är Svenska Turistföreningen, STF, som har fyra stora fjällstationer på en annan samebys område. Även STF utökar hela tiden sin verksamhet och inte heller där fungerar kommunikationen. Eftersom i princip allt bedöms som att det omfattas av allemansrätten, även organiserade verksamheter, går det inte att få verksamheternas inverkan på renskötseln prövade. Det kan ifrågasättas att till exempel en guidad grupp på 30–40 personer som organiseras av ett turistföretag ses som en utövning av allemansrätten.

En annan störning handlar om turistguider som kör med hundspann rakt in i vinterbetande renhjordar. Hundspannsförarna kan ofta inte svenska och de äldre renskötarna kan inte engelska. Samma sak gäller för skoterguider och helikopterguider. Det gör det svårt att kommunicera i ett ofta trängt läge, vilket leder till frustration.

När utomstående exploitörer och turistföretag ska starta olika projekt på samebyarnas åretruntmarker borde samebyarna i tillståndsprövningarna ses som en part som är likställd med markägarna.

När det gäller tillgången till skog så har Sveaskog ökat avverkningstakten explosionsartat under det senaste året. Det kan tänkas handla om att processerna inom EU går mot förbud mot avverkning av skog som inte tidigare varit föremål för avverkning. Sveaskog tycks därför passa på att sätta yxan i i stort sett varenda träd som inte tidigare varit föremål för avverkning.

Det är mycket olyckligt att ett statligt bolag så intensivt avverkar, samtidigt som den här utredningen pågår. Skulle kommittén bedöma att samebyarna har jakt- och fiskerätt på Sveaskogs mark så kan frågor också uppkomma kring om byarna även bör tillerkännas ett större inflytande över skogshanteringen, till exempel med rätt till veto mot avverkningar. Frågan är dock om det i så fall kommer att finnas någon skog kvar att avverka.

Kommittén bör agera för att Sveaskog ska sluta avverka i renskötseområdet medan utredningen pågår.

När det gäller rätten till samråd så är den allmänna uppfattningen att dessa inte fungerar. Det är också svårt, för att inte säga omöjligt, att hinna med alla samråd inom ramen för samebyarnas verksamhet. Samråden är mer att betrakta som informationsträffar än som en faktisk möjlighet till påverkan.

Det saknas också samordning mellan olika bolags lokalavdelningar vid samråd. Eventuell viktig information som skickas ut från bolagen drunknar i den stora mängden skrivelser som samebyarna blir överösta med. Samebyarna är i dagsläget de enda som har överblick över samtliga pågående exploateringar i deras område. Vindkraftverkstillstånd kan till exempel prövas av kommuner och länsstyrelser som helt saknar kunskap om hur det ser ut i angränsande kommuner eller län som också hör till samebyns område.

Ersättningarna för olika typer av intrång och upplåtelser på samebyarnas mark borde ses över samlat. Markupplåtelser på samebyarnas mark skiljer sig i prisklass på underliga sätt.

Om jakt och fiske

En viktig fråga är hur jakt- och fiskerättigheterna ser ut på mark som är upplåten till renbete enligt kungabrev. Idre nya sameby har en del av sina åretruntmarker på sådan mark.

I dagsläget upplåter länsstyrelsen jakt och fiske på dessa marker. Någon intrångsersättning ges dock inte till Idre nya sameby för dessa upplåtelser. Motiveringen är att länsstyrelsen har tolkat kungabreven så. Idre nya sameby får inte heller intrångsersättning på sina renbetesfjäll, eftersom de områdena upplåts av en annan länsstyrelse.

Regeringen har vid en tidigare prövning av Idre nya samebys jakt- och fiskerättigheter meddelat att de är lika starka som övriga samebyars i byns åretruntmarker. Detta gällde i sex veckor innan man efter påtryckningar ändrade sitt beslut, då med hänvisning till att Ortsbojaktlagens rättigheter var starkare. Samebys jaktträtt förlades i stället högst upp på fjället, där ingen kan jaga.

Idre nya sameby vill tillerkännas samma jakt- och fiskerättigheter på sina åretruntmarker som övriga samebyar har på sina marker.

När det gäller avlysningar av småviltsjakt så hanterar länsstyrelsen samebyarnas avlysningsbegäranden på ett sätt som missgynnar renskötseln. Det naturliga vore att jakten pausas tills länsstyrelsen har prövat en begäran om avlysning – behovet är ju dagsaktuellt. Så sker dock inte. Det tar också alldeles för lång tid för länsstyrelsen att göra sin prövning, vilket gör att renen störs längre än nödvändigt. När en avlysningsbegäran väl prövas skapar myndigheten dessutom egna tolkningar och policyer. Det gör att samebyarna känner sig överkörda. Ett sådant exempel är att länsstyrelsen numera anser att betesro för renarna inte är ett skäl för avlysning av småviltsjakt. Under förra året gjordes dock en annan bedömning. Det är inte rättssäkert.

Vidare så ifrågasätter länsstyrelsen vad samebyarna påstår. Samebyns uppgift om var renarna finns eller att de behöver betesro ges för liten betydelse och länsstyrelsen vill i stället se GPS-kartor, ringer sina naturvårdare eller flyger över området med helikopter för att kontrollera. Utredningsskyldigheten verkar inte heller iakttas utan avslagsbeslut meddelas utan att samebyn tillfrågats informerats om vilket underlag som saknas för att avlysning ska kunna meddelas. Samebyarna uppfattar att länsstyrelsen misstror dem när de beskriver olika störningar av renskötseln. Länsstyrelsen uppfattar sig alltså som mer kunnig i renskötsel än vad samebyarna är.

En annan fråga rörande småviltsjakten handlar om att avstånden i Jämtland och Dalarna inte är lika stora som längre norrut. Dalgångarna går rätt in i skogen – som är vinterbetesmark – och renarna söker sig dit för att få ro när småviltsjakt pågår på fjället. Skogsägare eller älgjägare anmäler då till länsstyrelsen att renar rör sig i skogen och länsstyrelsen utfärdar ett vitesföreläggande mot samebyn med krav på att renarna ska flyttas. Det vill säga tillbaka till fjället där de återigen blir skrämda av jägare och tar sin tillflykt till dalgångarna. Samebyn har i dessa lägen begärt avlysning av småviltsjakt för att hindra att renarna går ner i skogen. Detta har dock nekats, vilket gör att man hamnar på ruta ett med hot om vite. Alla tycker att rennäringen ska få finnas, men att den ska placeras någonstans där den inte stör någon. Någon sådan plats finns inte.

Ett viktigt skäl till att jakten stör renarna är att den bedrivs med lösa hundar. Hunden är ett rovdjur som jagar renarna och driver dem rakt in i skogen. När ripjägarna kommer så går de dessutom på linje med hundarna framför sig. Både jägare och hundar för ett hemskt oväsen. Sedan förklarar de att de inte sett någon ren. Det är klart de inte har – de driver ju renarna framför sig.

När det gäller fisket så kan det störa renarna om det kommer fiskare till vissa sjöar som renarna vistas vid under känsliga perioder. Under renkalvningen till exempel borde vissa fiskevatten vara stängda. Länsstyrelsen vill dock inte göra sådana allmänna avlysningar under kalvningsperioden utan uppmanar samebyarna att höra av sig om det uppstår något problem. Då är dock skadan redan skedd. Det blir dessutom upp till samebyn att sitta och föra anteckningar över hur många fiskare som kommer och att rapportera om de stör, vilket också det är en administration som tar resurser från själva renskötseln. Sådana problem skulle samebyn slippa om den kunnat styra fisket själv.

Det ska framhållas att det inte bara finns negativa inställningar bland ortsborna till att samebyarna skulle förvalta upplåtelsen av jakt och fiske. Tvärtom tycker jägare och fiskare på många ställen att det vore bra.

I Tåssåssens byområde tillämpades den så kallade Tåssåssenmodellen under nitton år. Innebörden var att Tåssåssens sameby skötte jaktförvaltningen. Samebyn hade då en löpande dialog direkt med småviltsjägarna och ordnade också olika sorters service för jägarna, som till exempel stuguthyrning.

Med Tåssåssenmodellen tillämpades lottdragning om vem som skulle få välja jaktdatum först. Totalt brukade ungefär 150 jägare delta i lottningen. Samebymedlemmarna deltog på samma villkor som alla andra. Många seriösa jägare tyckte att modellen var bra och menar att småviltsjaktreformen 1993 har lett till kaos på fjällen, med alldeles för mycket folk.

Den kritik som framfördes mot modellen var att ortsbor inte gavs förtur till jakten. I det sammanhanget kan dock noteras att jaktrörelsens kritik mot Girjas samebys hantering av jaktupplåtelse tvärtom är att ortsbor *ges* förtur. Det framstår alltså som att kritiken snarare handlar om samernas upplåtelse i sig och inte hur den förvaltas.

Vissa i Tåssåssenområdet ville också att det skulle vara fler jägare per dag och yta. De jägare som faktiskt jagade var dock nöjda med att det inte var så tätt – jaktupplevelsen blir mycket bättre om det inte är trångt med jägare. I dag ska alla områden fyllas ut med maximalt antal personer, med konsekvensen att flera gäng kan jaga samtidigt i samma område.

När Tåssåssenmodellen tillämpades bevakade samebyn att jägarna hade löst jaktkort. Någon sådan kontroll verkar länsstyrelsen inte ha gjort sedan dess.

Om Samefonden

När det gäller Samefonden så framförs att det i grunden är märkligt att en intrångsersättning inte tillfaller rättighetshavaren. Meningarna om Samefonden går dock isär och några deltagare uttrycker att de tycker att Samefonden är bra och att det är rimligt att fonden ges en tredjedel av intrångsersättningen, medan två tredjedelar ska gå till den berörda samebyn. Det uttrycks att Samefonden kan vara till gagn för samebyarna, till exempel genom möjligheten till lån från Samefonden. Det är dock av vikt att den styrelse som fördelar medel från fonden inte är politiskt tillsatt, och att representater från rennäringen är i majoritet i styrelsen.

Om andra markfrågor

Tåssåssens sameby har renskötselrätt på mark där det finns så kallade bupigelotter. Bupigelotterna är en gammal rättighet som handlar om att använda en viss tilldelad markandel i en fåbodvall till betesmark. Lotterna ses inte som ett intrång i renskötseln, vilket kan ifrågasättas i och med att det på senare år har blivit ungefär 60–70 stora djur som går där och lämnar avtryck. Djuren håller sig inte heller till lotterna. Tåssåssens sameby ska skicka in underlag till utredningen om detta.

Flera samebyar har vidare fått bekymmer med att deras renskötselrätt har ifrågasatts i samband med eller efter att staten avyttrat mark. Det har då handlar om avyttringar till privata markägare som antingen gjorts direkt eller genom bolag. Staten har i vissa fall försökt lösa problemen genom att göra om renskötselrätten till en servitutsrätt.

Det finns behov av att utredningen granskar statens försäljningar i modern tid. Renskötselrätten har försvagats på stora områden genom avyttringarna. Även när mark gjorts om till naturreservat har det kommit påståenden från länsstyrelsen om att det inte finns någon renskötselrätt där.

Utredningen bör också titta på de historiska förhållandena för fjällägenheterna. När de en gång i tiden skapades var det uttalat att de så småningom skulle föras tillbaka till samebyarna. Så har dock inte skett. Juridiken kring de gamla fjällägenhetarrendatorernas nuvarande befogenheter behöver granskas.

På privatägd mark har länsstyrelsen under tidigare år kunnat godkänna en förlängd vinterbetessäsong om det varit en lång vinter. I fjol meddelade länsstyrelsen att ett sådant beslut skulle kräva att samebyn tog enskild kontakt med alla privata markägare och bad dem om lov. Här har länsstyrelsen ändrat praxis i fråga om vinterbete. Även detta bör utredningen titta på.

Dessutom bör utredningen undersöka på vilka grunder skattevatten finns och hur sådana vatten kan utnyttjas.

Deltagarna vid mötet har fått ta del av anteckningarna och har getts möjlighet att komma med synpunkter på innehållet.

Koncessionssamebyar

Vid mötet var följande samebyar representerade: Ängeså sameby, Pirttijärvi sameby, Liehittäja sameby, Korju sameby, Tärendö sameby, Sattejärvi sameby och Kalix sameby.

Kommitténs sekretariat uppfattade att deltagarna från de representerade samebyarna framförde bland annat följande.

Om renskötseln i Tornedalen

Renskötseln i Tornedalen har mycket långa historiska anor. Området har alltid nyttjats för renskötsel, även långt innan det fanns nybyggare och jord- och skogsbruk. Hållandet av renar blev sedan ett naturligt inslag när inflyttningen ökade och alltfler blev bofasta. På t.ex. Ängeså koncessionssamebys marker har samma samiska familj bedrivit renskötsel i sju generationer. Renskötseln är alltså sedan lång tid en väsentlig del av den tornedalska kulturen och behöver skyddas som sådan.

Om koncessionssamebyarnas behov

Förhållandena mellan olika koncessionssamebyar kan se väldigt olika ut. I en by kan man ha en koncessionshavare med ett stort antal egna renar och ett mindre antal skötesrenar, medan fördelningen kan vara den omvända i en annan koncessionssameby. Det samiska inslaget i meningen antalet samer bland bymedlemmarna skiljer sig också åt mellan byarna. Gemensamt är dock att man är väldigt måna om att även i fortsättningen kunna, vid sidan av jord- och skogsbruk, ha ren. Möjligheten till koncessionsrenskötsel ger också incitament för markägarna att tillåta renbete på åker- och ängsmark. Att kunna ha skötesrenar svarar väldigt väl mot det mångfacetterade liv som många lever i området. Det innebär också att möjligheten till koncession måste skyddas. Därtill krävs förändringar för att underlätta återväxten inom renskötseln.

Koncessionssamebyarna borde som utgångspunkt fullt ut jämföras med de skogssamebyar som ligger ovanför lappmarksgränsen. Samma rättigheter bör gälla för koncessionssamebyarna som för övriga samebyar.

Även inom ramen för koncessionssystemet finns dock ett trängande behov av reformer. En sådan åtgärd, som börjar bli närmast akut, är att bosättningskravet för innehav av skötesrenar i rennäringslagen behöver avskaffas. I vart fall behöver det utvidgas till hela Norrbottens län.

Behovet har sin grund i att medelåldern bland dem som har skötesrenar är väldigt hög. Liksom i övriga världen har urbaniseringen inneburit att allt fler söker sig till städerna. Dagens infrastruktur och teknik gör det dessutom enklare att förflytta sig inom landet, vilket gör att även den som är direkt delaktig i ett jordbruk kan bo på annan ort. Med det nuvarande bosättningskravet tvingas dock ungdomar som t.ex. vill studera att välja mellan det och renarna. Flyttar man är rätten till innehav av skötesrenar förlorad. Många fastigheter ärvs också av personer som är bosatta i södra Sverige, vilket i dagsläget hindrar att renmärket kan föras vidare inom familjen.

Ersättningen till den koncessionshavare som svarar för skötseln av skötesrenarna är också beroende av den avgift som betalas av innehavarna av skötesrenar. När renantalet sjunker så sjunker inkomsterna av avgiften och då kommer det i längden bli svårt att betala den som driver renskötseln. Det kan noteras att något bosättningskrav inte finns för andra samebyar.

En annan fråga handlar om tiden för koncessionerna. Av rennäringslagen följer att de ska löpa på max tio år. De koncessionstillstånd som länsstyrelsen beviljar löper dock i regel på fem år. Man har till och med varit nere på så korta koncessioner som ett år.

Vill man som koncessionshavare gå in och satsa på rennäringen så är fem år en mycket kort tid. De femåriga koncessionerna innebär också att man är väldigt utsatt som koncessionshavare. Till exempel ska en förlängd koncession föregås av ett remissförfarande. Kravet på förnyade ansökningar vart femte år innebär dessutom en ökad administration för koncessionshavarna, tid som annars hade kunnat läggas på renskötseln.

Det råder enighet mellan koncessionshavarna om behovet av längre koncessionstider. Mellan samebyarna finns det dock avvikande meningar. I vart fall en sameby, som har haft stora problem i förhållande till en koncessionshavare, menar att en längre koncessionstid hade varit slutet för renskötseln inom byn.

Ett annat problem är att de villkor som meddelas i anslutning till koncessionen skiljer sig mellan samebyarna. Det framstår också som godtyckligt vilka villkor som gäller för vilken sameby – nästan som att det beror på vem som har ringt till länsstyrelsen och klagat.

När det gäller vem som ges koncession så söks koncessionen på samebyns rekommendation. Vid beviljandet följer länsstyrelsen fullt ut vad samebyarna rekommenderar. Personer som samebyn inte anser vara lämpliga får inte heller koncession. Det finns i dagsläget inga problem att hitta koncessionshavare, utan det är fler som ansöker om koncession än som beviljas tillstånd.

En fråga som det finns lite olika uppfattningar om rör maktbalansen mellan koncessionshavare och innehavare av skötesrenar. Av rennäringslagen följer att skötesrenägare har en röst på bystämman oavsett antal renar medan koncessionshavaren har en röst per påbörjat tjugotal ren. Koncessionshavarens röstandel är dock som högst en femtedel av det totala röstantalet. Flera koncessionshavare skulle gärna se att koncessionshavarnas röstandel höjs till en röst per tiotal ren. Med spärren om högst en femtedel av det totala röstantalet finns ingen risk att en sådan justering skulle åstadkomma en orimlig maktförskjutning. Det råder dock inte enighet i denna del.

Markinnehavet inom koncessionsområdena ligger i de flesta byarna i första hand hos Sveaskog, i andra hand hos SCA och i tredje hand inom allmanningen. Ju längre ner man kommer i koncessionssamebyarna, desto mer privata marker är det fråga om.

Även om koncessionsområdena är förhållandevis små så har även dessa sommarvisten och vintervisten. Under sommaren befinner sig renen på obebyggd mark medan den under vintern går ner på åkrar och ängar. Vintervistet påverkas av de tidsramar som ges i rennäringslagen. Lantbrukarnas Riksförbund vill numera att tiden för när renarna ska hållas borta från åkrar och ängar ska förlängas till perioden mellan den 1 april och den 30 november. Det skulle innebära döden för koncessionssamebyarnas renskötsel. Vintermarkerna ligger ofta i anslutning till bebyggelse och åkrar och koncessionshavarna gör vad de kan för att renarna inte ska beträda åkermark, men ska renarna överhuvudtaget inte få beträda åkermark så går det helt enkelt inte.

Om jakt och fiske

När det gäller jakt och fiske på markerna så har Sveaskog under de senaste tio åren i allt högre utsträckning börjat sälja jakträtter efter ett

anbudsförfarande. Även Pajala skogsallmänning är en stor aktör som använder ett sådant förfarande.

Konsekvensen är att det kommer många jägare som helt saknar erfarenhet av jakt på marker där det finns ren. Det gäller även de hundar som används vid jakten. Det finns ingen efterlevnad av rennäringslagens krav på att hundar ska hållas kopplade när renar befinner sig inom ett betesområde där renskötsel är tillåten. Eftersom hundarna uppfattar renen som ett bytesdjur börjar de ofta driva ren. Uppskattningsvis dödas och skadas numera fler renar av jakthundar än vid rovdjursangrepp inom koncessionsområdena. Det måste ligga på den som arrenderar ut jakten att få ut informationen till jägarna, men inget sådant ansvar tas.

Ett annat problem är att jaktsäsongen har förlängts. För bara några tiotal år sedan varade älgjakten i fyra dagar. Nu jagas till den 31 januari med hund i renbetesområdena. Det borde räcka med en jaktsäsong som sträcker sig till den 31 oktober.

Om rovdjurspolitik, avverkning, samråd m.m.

En annan viktig fråga för samebyarna är att kunna påverka rovdjurspolitiken i större omfattning.

Klimatförändringarna har medfört att höstarna blir svårare och svårare. Den torra, fina snö som man tidigare hade finns som regel inte längre. Katastrofvintrarna blir fler och fler. Dessutom har avverkningen inneburit att tillgången till hänglavar, som renen annars hade haft som föda, har minskat kraftigt. Det gör att renskötseln numera regelmässigt kräver omfattande stödutfodring.

En dålig vinter kompenseras visserligen kostnaden för själva fodret delvis genom subventioner, men utöver den kvarvarande merkostnaden för fodret så kräver stödutfodringen ökade arbetsinsatser. Någon kompensation utgår inte heller under vintrar som vid normala förhållanden skulle ha gett tillräckligt med föda till renen men som på grund av avverkningarna ändå kräver stödutfodring. Utfordringen innebär också att man förändrar beteendet hos djuren. Har man utfordrat under flera år och det sedan blir ett bra år har renens beteende förändrats så att stödutfodring ändå kommer att krävas, eftersom den har vant sig vid att bli matad och inte längre söker efter mat.

En annan merkostnad – både ekonomiskt och djurhållningsmässigt – är att renhjorden hålls tätare vid utfordring, vilket gör att sjukdomar sprids i högre utsträckning mellan renarna.

När det gäller avverkningen så är den omfattande och den går snabbt. När renen inte kommer åt marklaven på grund av snön behöver den kunna äta av hänglaven. De träd som har gett hänglav har dock numera avverkats. Och de träd som planterats är långt ifrån att uppnå en ålder som ger hänglav. De kommer dessutom att avverkas innan de når en sådan ålder. Skogsbruket tar inte heller någon hänsyn till när på året avverkning hade kunnat ske för minst inverkan på renbetet. En avverkning i mars eller april skulle underlätta, men i stället avverkar man i juni och juli.

Sveaskog hade tidigare samrådsmöten med koncessionssamebyarna där sådan information kunde föras fram från samebyarna. Vid dessa möten behandlades t.ex. frågor om avverkning, skogsbränningar, skogsgödsling och annat som påverkar renbetet. För ungefär tre år sedan valde dock Sveaskog att avsluta dessa samråd. Motiveringen var att det inte finns något krav på samråd med koncessionssamebyarna.

Utöver avverkningen påverkas renbetesmarkerna också av andra exploateringar. Sammantaget gör avverkning, vindkraft, gruvor, täkter m.m. att markerna blir allt mer begränsade och att tillgången till föda blir allt sämre. Koncessionssamebyarna bör ges samrådsrätt gentemot alla exploatörer. Det skulle stärka byarnas ställning väsentligt. Samrådsrätten bör även vara förenad med ersättning för deltagandet i samråden. Samråd kostar tid och resurser och kräver omfattande kunskap. Ska rätten till samråd kunna tillvaratas utan att den väsentligt inskränker möjligheterna att driva själva kärnverksamheten – renskötseln – är ett sådant ersättningssystem nödvändigt.

Även utan samrådsrätten sker viss dialog också i dag. I det hänseendet ska dock noteras att dialogen med gruvnäringen, vindkraftsnäringen och andra privata aktörer fungerar betydligt bättre än med det statliga bolaget Sveaskog, vilket får sägas vara anmärkningsvärt. Även Trafikverket behandlar samebyarna väldigt styvmoderligt. Ingen ersättning utgår när renbetesmarker t.ex. hamnar i fickor mellan järnväg och väg vid nya dragningar. Och blir det någon gång en ersättning så är det fråga om en engångsersättning som knappt täcker någonting och som dessutom ska räcka för all framtid.

Det bästa för samebyarna skulle vara att kunna använda de renbetesmarker som finns kvar fullt ut. I dagsläget finns nämligen inte längre några ”dåliga” renbetesmarker kvar att upplåta. Varje upplåtelse innebär en kostnad för samebyarna eftersom konsekvensen är ett betesbortfall. När en upplåtelse ändå blir ett faktum så behövs ett system för intrångsersättning. Det intrång som en upplåtelse innebär borde kunna kompenseras enligt mall.

Deltagarna vid mötet har fått ta del av anteckningarna och har getts möjlighet att komma med synpunkter på innehållet.